

V-VII SİNİFLƏRDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ DƏSRLƏRİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN MÜASİR TƏLİM ÜSULLARI

Azərbaycan dili təliminin keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldırılmasında ən mühüm amillərdən biri yeni pedaqoji təfəkkürün formalaşdırılmasıdır. Keçmiş sovet təhsil sisteminin ən ciddi qüsurlarından biri bundan ibarət idi ki, şagird təlim-tərbiyə prosesinin bərabər hüquqlu subyekti deyil, yalnız bir obyekt kimi qəbul edilir, şagirdlərin müstəqil düşüncə və fikir yürütmə qabiliyyətlərinin inkişafına diqqət yetirilmir, standart nəticələr sxolastik şəkildə onların beyninə yeridilirdi. Şagirdlərin oxuyub eşitdiyi ilə üst-üstə düşməyən həyat görüntüləri onu qarışdırır, mahiyyəti dərk edilməyən nəticələrə gətirib çıxarırdı.

Köklü islahat və dəyişikliklərlə müşayiət olunan müasir təhsil konsepsiyasının üstünlüyü məhz ondadır ki, bu konsepsiya şəxsiyyətin formalaşdırılmasını təhsil sisteminin başlıca vəzifəsi kimi dəyərləndirir. Əlbəttə, belə bir yanaşma tərzı cəmiyyət üçün təqdirəlayiqdir və bunun əsasında həyatımız üçün dəyərli və ləyaqətli şəxsiyyətlər yetişir. Bu prosesdə təlimin struktur dəyişmələri də meydana çıxır, hafizə unudulmamaq şərtilə idrak prosesləri dərinləşdirilir, şagirdlərdə müstəqil düşüncə və mühakimə yürütmə vərdisləri, əqli nəticə çıxarma bacarıqları formalaşdırılır. Bu təlim-tərbiyə isə yeni pedaqoji təfəkkürün təzahür formaları kimi meydana çıxır (2, s. 87).

Şagird üçün ən maraqlı dərş bilavasitə onun özünün aktiv iştirak etdiyi, onun təfəkkür imkanlarına əsaslanan tədris məşğələsidir. Əsl dərş odur ki, uşaqı məktəbə həvəslə gətirməyə vadar etsin, elmi bilikləri onun üçün zövq mənbəyinə çevirsin. Həyatın daimi inkişafda olduğunu nəzərə alsaq, ənənəvi təlim metodlarının müasir təlim metodları ilə əvəz olunması günümüzün əsas tələblərindən biri kimi qarşıya çıxır. Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, yeni pedaqoji təfəkkürün təzahür forması kimi meydana çıxan interaktiv təlim metodlarının köməyi ilə şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirmək, onların idrak fəaliyyətini daha səmərəli təşkil etmək mümkündür. Ağıl və hissın vəhdəti şəraitində həyata keçirilən bu təlim metodları şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşması üçün böyük imkanlar açır, onlar üçün xüsusi məna kəsb edir.

Bu gün tədris prosesinin bütün mərhələlərində hər bir müəllim, eləcə də ibtidai sinif müəllimləri müasir dərşin tələblərinə - interaktiv metod və üsullardan istifadəyə əsaslanmalıdır. Qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan, şagirdlərin daha fəal, müəllimin isə istiqamətləndirici olduğu interaktiv təlim metod və üsullarının tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, onu hər bir şagird üçün daha əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir, dərşdə, məşğələdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır və bununla da təlimin inkişafetdirici aspektini nəzərəcarpacaq dərəcədə gücləndirir. İnteraktiv təlim metodlarının tətbiqi şagirdlərdə müstəqil düşünmək, sərbəst rəy söyləmək, hər hansı problem barədə başqasının fikrinə münasibət bildirmək, digər fərqli nöqtəyi-nəzəri təsdiq və yaxud inkar etmək, çoxluğun qərarını qəbul etmək, öz qərarının üstündə durmaq və s. xüsusiyyətlərin formalaşmasına bilavasitə kömək göstərməklə təfəkkürün tənqidiliyi, müstəqilliyi və çevikliyine zəmin yaradır.

İnteraktivlik əslində pedaqoji üsul kimi müəllimlərin iştirakı ilə şagirdlərin bir-biri ilə ünsiyyət prosesində yeni biliklərin əldə edilməsinə imkan verən bütün təlim üsullarının məcmusundan ibarətdir. Tədris prosesində fəal (interaktiv) təlim metodlarının seçilməsinin bir sıra ümdə şərtləri vardır ki, bunları aşağıdakı kimi xarakterizə edə bilərik:

- şagirdlərin aktiv fəaliyyəti;
- müəllimin şagirdlə və şagirdlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı;
- bütün şagirdlərin tədris prosesinə fəal cəlb olunması;
- didaktik oyunlardan istifadə olunması;
- şagirdlərin sinifdə qeyri-ənənəvi yerləşdirilməsi (1, s.22.).

İnteraktiv təlim metodlarından istifadə şagirdlərdə:

- müstəqil düşünməyi, sərbəst rəy söyləməyi;
- şəxsiyyəti qiymətləndirməyi;
- başqaları ilə əməkdaşlıq etməyi;
- başqalarını dinləməyi;
- başqa fikirlərə qarşı dözümlü olmağı;
- öz fikirlərini argument və faktlarla dəqiq izah etməyi;
- tənqidi təfəkkürü;
- kompromis variantın tapılmasını;
- natiqlik qabiliyyətini və s. formalaşdırır.

İnteraktiv təlim metodları və üsullarının tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, onu hər bir şagird üçün daha əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir, dərşdə, məşğələdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır, bununla da təlimin inkişafetdirici aspektini nəzərə carpan dərəcədə gücləndirir.

Pedaqoji təcrübələrimizin materiallarından da göründüyü kimi, dərş zamanı nitq prosesinə dinamiklik, mənimsəməyə intensivlik verən motiv aktının seçilməsi çox vacibdir.

Şagirdlərdə sevinc, kədər, sevgi, məhəbbət, nifrət, ehtiram, hörmət, inam, etibar, xoşbəxtlik, bədbəxtlik, xeyirxahlıq anlayışları üzrə elə əhval-ruhiyyə yaradılmalıdır ki, dil və ya ədəbi materialı mənimsəməyə onlarda güclü maraq oyansın, nümunələr əsasında bu fikri inkişaf etdirmək üçün obyektiv şərait meydana gəlsin.

Motivasiya prosesində problem situasiyasının təhlili problemin müəyyənləşdirilməsi və ziddiyyətin həlli həm də biliklərin möhkəm mənimsənilməsinə kömək edir, şagirdlərdə kommunikativ prinsiplərə uyğun olaraq mühakimə yürütmək, dəlil gətirmək, elmi mübahisəyə girişmək bacarıqları formalaşdırır (3, s. 69).

Canlı nitq ünsiyyətində olmaq, əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmək, nitqin inkişaf etdirilməsinə, müvafiq bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasına şərait yaratmaq məktəblərdə Azərbaycan dilindən yeni bilik öyrədən dərslərin səmərəliliyini artırır. Bu müddəanı bir daha sübut etmək üçün pedaqoji eksperiment apardıq.

Mövzu: VII sinifdə “Dərman bitkiləri” mətni.

Metodlar: “Əqli hücum”; Qruplarla iş; INSERT; “Şəxələndirmə”.

Məqsəd:

- şagirdlərin Azərbaycan dilində söz ehtiyatını artırmaq;
- dərman bitkiləri, o cümlədən itburnu bitkisi haqqında şagirdlərin biliklərini genişləndirmək;
- şagirdlərin şifahi nitq qabiliyyətini inkişaf etdirmək;
- şagirdlərdə fəal oxu vərdişləri yaratmaq.

Təchizat:

- dərslük;
- dərman bitkiləri ilə müalicəyə
- dərman bitkilərinə aid şəkillər;
- itburnu bitkisinin şekli;
- itburnu bitkisinin meyvəsi.

İnteraktiv təlim metodları əsasında dərslərin planlaşdırılması.

Yeni təlim metodları təlim prosesinin daha səmərəli olmasına kömək edir və bu proses azad demokratik cəmiyyətdə öz yerini tapacaq, sərbəst düşüncəli şəxsiyyətin formalaşmasını istiqamətləndirəcək.

Aydındır ki, tənqidi düşünmək qabiliyyəti müvafiq tədris mühitində formalaşmalıdır. Buna görə də məktəbi dəyişməyə cəhd göstərmək, onu daha çevik etmək və müasirləşdirmək lazımdır. Müəllimin öz dərslərinə yaradıcılıqla yanaşması şagirdlərin təlim prosesinə münasibətini və onu qavramasını dəyişmiş olar.

Yeni təlim prosesi üç ardıcıl mərhələni özündə ehtiva edir: düşünməyə yönəltmə, dərkətmə, düşünmə.

Düşünməyə yönəltmə mərhələsində “əqli hücum”dan istifadə edilir. Şagirdlərə tapşırıqlar ki, “itburnu” bitkisi haqqında bildikləri məlumatları yazsınlar. Bir neçə dəqiqədən sonra şagirdlər yazdıqlarını iki-iki müzakirə edirlər. Bundan sonra bütün sinif itburnu bitkisi haqqında təsəvvürlərinin müzakirəsinə başlayır. Verilən bütün məlumatlar təkrara yol verilmədən lövhəyə yazılır və bu zaman fikirlərin səhv - düzgünlüyünə fikir verilmir. Lakin müəllim əlavə suallar verməklə müzakirədə toxunulmayan məsələləri aydınlaşdırmağa bilər. Bu mərhələdə daha çox şagirdləri danışdırmaq və yalnız fikirlərini istiqamətləndirmək lazımdır.

Beləliklə, şagirdlərə izah edilir ki, onlar mütləq prosesində mətnə 4 tip işarə qoyacaqlar. İşarələr lövhədə göstərilir və izah edilir. Şagirdlərə izah etmək lazımdır ki, hər şərtin, yaxud hər fikrin qarşısında işarələr qoymaq vacib deyil. Sadəcə, məlumata ümumi münasibət bildirmək lazımdır. Qeyd etmək yerinə düşər ki, şagirdlərin yaşından və hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq işlədilən işarələrdə müxtəlif ola bilər.

Bundan sonra uşaqlara “Dərman bitkiləri” mətnini oxumaq təklif edilir. İtburnu bitkisi haqqında ensiklopediyadan məlumatlar verilir. İtburnu bitkisinin şekli və yaxud özü göstərilir.

Oxuduqca, yuxanda qeyd olunan işarələr qoyulur. Mətni oxuyub qurtardıqdan sonra bir qədər

fasilə verilir, nə oxunubsa, yada salmır. Hansı məlumat düz çıxdı? Bildiklərindən hansı səhvdir? Hansı yeni məlumata rast gəldilər? Hansı sualları soruşmaq və öyrənmək istərdilər? Yazdıqlarına bir də baxmaq, materialı bir də oxumaq, işarələrə fikir vermək məsləhət görülür.

İşarələr başa çatdıqdan sonra diqqət mətnin qrup müzakirəsi zamanı iri kağızda və ya lövhədə yazılmış ilk təsəvvürlərə yönəldilir.

- 1) Hansı məsələ ilə hamı razılaşıb və ya razılaşmayıb?
- 2) Hansı fikir düzgün çıxıb?
- 3) Başqa mənbələr lazımdır mı?

Suallar və fikir müxtəlifliyi yaxşı mükəllimə aparmağa imkan verir.

Düşünmə mərhələsi. Şagirdlər məhz bu mərhələdə yeni biliyi möhkəmləndirir, təzə anlayışları özlərinin məlum bilik sxeminə köçürürlər. Bu mərhələdə onlar yeni biliyi mənimsəyirlər. Düşünmə mərhələsində bir neçə iş yerinə yetirilir. Şagirdlərdən xahiş olunur ki, rast gəldikləri fikirləri öz sözləri ilə ifadə etsinlər. Bu dərsin düşünmə mərhələsi üçün qruplarda şəxələndirmə üsulunu məsləhət bilirik. Bunun üçün şagirdlər 4 qrupa bölünür. Hər qrup müxtəlif səpgili tapşırıqlar alır:

I qrup - İtburnu bitkisi harada bitir? II qrup - İtburnunun çiçəkləri hansı rəngdə olur? III qrup - İtburnu meyvəsinin insan sağlamlığı üçün xeyri nədir? IV qrup - Hansı aylarda itburnu çiçək açır və meyvəsi yığılır? Nəzərdə tutulmuş tapşırıq səhifənin ortasında yazılır.

Şagirdlərin məlumatları peyklər şəklində əsas ifadənin ətrafında yazılır. Çalışmaq lazımdır ki, mümkün qədər çox ifadə işlədilsin. İş başa çatdıqdan sonra hər qrupdan bir nəfər məruzəçi qrupun işini təqdim edir. Bu dərstdə Azərbaycan dilini öyrənməklə bərabər uşaqlar itburnu bitkisi haqqında bir sıra maraqlı məlumatlar da almış olurlar.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Fəal təlim və məktəb rəhbərliyi: "Fəal təlim məktəbləri şəbəkəsinin yaradılması" mövzusunda keçirilmiş seminarın materialları.- Bakı, YUNİSEF, 2001, 12s.
2. Kərimov Y.S. Ana dilinin tədrisi metodikasının nəzəri problemləri- Bakı, "Nasir", 2005, 273 s.
3. Veysova Z. Ümumi orta təhsil səviyyəsi üzrə fənn kurikulumlarının tətbiqi. Bakı, "İnkişaf elm mərkəzi", 2013, 137s.

XÜLASƏ

İnteraktiv təlim metodları və üsullarının tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, on hər bir şagird üçün daha əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir, dərstdə, məşğələdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır, bununla da təlimin inkişafetdirici aspektini nəzərə çarpan dərəcədə gücləndirir. İnteraktiv metod hər hansı mövzu ilə əlaqədar fənlərarası mövzulardan və real həyatda baş verən hadisələrdən müqayisəli şəkildə geniş istifadə etməyi tələb edir. Bu əlaqələndirmə şagirdlərin mövzu haqqında yiyələndikləri bilikləri genişləndirməyə və möhkəmləndirməyə xidmət etməlidir. Əlaqələndirilmə elə aparılmalıdır ki, fikirlər arasındakı ardıcılıq pozulmasın, bir-birini tamsılasın. Bu zaman müəllimin mövzuları və hadisələri inteqrasiya etmək bacarığı mühüm rol oynayır. Bu isə müəllimdən hərtərəfli bilik, ustalıq, yüksək metodik səriştə tələb edir. Odur ki, müşahidə və yazılı çalışmaları icrası, müqayisə və ümumiləşdirmələrlə yanaşı, şagirdlərin öyrəndiklərini praktik cəhətdən tətbiq etmələri də mühüm amillərdəndir.

Açar sözlər: *müasir dərslər, təlim metodları, tədrisin mərhələləri, pedaqoji fəaliyyət, əməkdaşlıq.*

Rəyçi: *dos. R.D.Mahmudova*